

ním viděním reality, někteří v ní vidí – paradoxně – i jakýsi ruský nacionalismus, zejména ve vztahu k Německu (Berďajev sám našel ve 20. letech azyl v Berlíně), ale jistou jasnozřivost Berďajevových úvah o charakteru ruských dějin, o ruské mentalitě, o vztahu Rusů ke státní moci můžeme hodnotit spíše nyní, na sklonku třetího tisíciletí. To však už posuďte sami.

Ivo Pospíšil

I.

Světová válka položila velmi ostře otázku ruského národního vědomí. Ruské národní myšlení pocítuje potřebu a povinnost rozluštit hádanku Ruska, pochopit jeho ideu, určit jeho úkoly a místo ve světě. Všichni v tento světově významný okamžik cítí, že Rusko stojí před velkými a světovými úkoly. Tento hluboký pocit je však doprovázen vědomím neurčitosti, takřka neurčitelnosti těchto úkolů. Už odedávna tu byla předtucha, že Rusko je předurčeno k něčemu velkému, že Rusko je zvláštní země, která se nepodobá žádné zemi na světě. Ruské národní myšlení se kojilo pocitem Boží vyvolenosti a božského poslání Ruska. To vše pramení ze staré myšlenky o Moskvě jako třetím Římu, přes slavjanofily k Dostojevskému, Vladimíru Solovjovovi a k současným neoslavjanofilům.¹⁾ Na idejích tohoto řádu utkvělo hodně falše a lži, ale zrcadlilo se v nich i cosi vskutku národního, původně ruského. Není možné, aby člověk po celý život cítil jakési zvláštní a velké poslání a ostře si je uvědomoval v časech největšího duchovního vzepětí, není-li k něčemu významnému vyvolen ani předurčen. Biologicky je to vyloučené. Není to možné ani v životě celého národa.

Rusko ještě nehrálo v životě světa dominantní úlohu, ještě doopravdy nevstoupilo do života evropského lidstva. Velké Rusko stále zůstávalo osamělou provincií světovou a evropskou, jeho duchovní život byl izolovaný a uzavřený. Svět ještě

Rusko nezná, zvráceně vnímá jeho obraz a soudí o něm jen zběžně a povrchně. Duchovní síly Ruska nejsou ještě v kulturním životě evropského lidstva imanentní. Rusko ještě stále zůstává zcela transcendentním, jakýmsi cizorodým Orientem, který jednou přitahuje svým tajemstvím, jindy odpuzuje svým barbarstvím. I Tolstoj a Dostojevskij poutají západního kulturního člověka spíše jako exotické postavy, které jsou pro něho nezvykle ostré. Mnoho lidí na Západě k sobě poutá tajemná hlubina ruského Východu. Ale ještě nenastala doba, která by uznala, že duchovní život křesťanského Východu je rovnoprávný s duchovním životem Západu. Na Západě ještě nepocítili, že duchovní síly Ruska mohou určovat a přetvářet duchovní život Západu, že Tolstoj a Dostojevskij vystřídají vládce myšlení Západu právě kvůli němu samotnému a uvnitř něho. Ex Oriente lux uvidělo jen několik osvícených jedinců. Ruský stát je už dávno uznáván jako velmoc, se kterou musejí počítat všechny státy světa a která hraje významnou roli v mezinárodní politice. Ale duchovní kultura Ruska – ono životní jádro, jehož je sama státnost jen povrchní slupkou, velmocenské postavení ve světě zdaleka nezaujímá. Duch Ruska ještě nemůže národům diktovat ty podmínky, které může diktovat ruská diplomacie. Slovan-ská rasa ještě ve světě nezaujala ty pozice, které má rasa latinská a germánská. Právě to se musí po této velké válce, která ukázala nebyvalé historické přiblížení a prostoupení východního a západního lidstva, zásadně změnit. Velké válečné střetnutí musí vést k velkému spojení Východu a Západu. Tvořivý duch Ruska zaujme v duchovním koncertu svě-

ta nakonec velmocenskou pozici.

To, co se dělo v nitru ruského ducha, ztratí svou provinčnost, osamělost a uzavřenost a stane se světovým a všelidským, nikoliv jenom východním, ale i západním. Pro toto poslání potenciální duchovní síly Ruska už dávno dozrály. Válka roku 1914 spojí evropský Východ s evropským Západem a uvede Rusko do víru světového dění mnohem hlouběji a silněji než válka roku 1812. Již nyní lze předvídat, že v důsledku této války se Rusko stane definitivně Evropou v takové míře, v jaké Evropa uzná duchovní vliv Ruska na svůj vnitřní život. Odbíjí hodina světových dějin, kdy se slovanská rasa v čele s Ruskem pocítí povolána k dominantní úloze v životě lidstva. Pokročilá germánská rasa se vyčerpá v militaristickém imperialismu. Vyvolenost Slovanstva pociťovala i řada lidí na Západě. Uskutečnění světového poslání Ruska však nelze přenechat svévoli živelných dějinných sil. Nezbytné je tvůrčí úsilí národního rozumu a národní vůle. A jestliže národy Západu budou nakonec nuceny uvidět tuto jedinou tvář Ruska a uznat jeho poslání, bude ještě nejasné, zda my sami si uvědomíme, co vlastně Rusko je a k čemu je vyvoleno. Pro nás samotné zůstává Rusko nerozluštěnou hádankou. Rusko je protikladné, antinomické. Duši Ruska nelze postihnout žádnými doktrínami. Ťutčev²⁾ o svém Rusku napsal:

*Rus nepostihneš rozumem,
běžná míra je necitlivá
k zvláštnosti platné pro tu zem –
jen věřit v Rus, jen to ti zbývá.*
(přel. Jiří Mulač)

A vskutku lze říci, že Rusko je rozumem nepostižitelné a nezměřitelné běžnými mírami doktrín a koncepcí. V Rusko věří každý po svém a každý nachází v bytí Ruska, které je plné rozporů, fakta vhodná k potvrzení své víry. Přistoupit k rozluštění hádanky, která se skrývá v duši Ruska, je možné jen tak, že uznáme antinomičnost Ruska, jeho děsivou protikladnost. V tom případě se ruské vědomí osvobodí od lživých a falešných idealizací, stejně jako od bezcharakterní kosmopolitické negace a cizozemského otroctví.

Rozpory ruského bytí se vždy reflektovaly v ruské literatuře a v ruském filozofickém myšlení. Tvůrčí potenciál ruského ducha se rozdvouje stejně jako ruské historické bytí. Je to velmi zřetelně vidět na naší nejcharakterističtější ideologii – slavjanofilství – a na našem největším národním géniovi Dostojevském, nejruštější z Rusů. Veškerá paradoxnost a antinomičnost ruských dějin zanechala stopy na slavjanofilech a Dostojevském. Tvář Dostojevského je stejně rozdvojená, jako tvář samotného Ruska, a probouzí naprosto protikladné city. Bezedná hlubina a nedozírné výšiny se prolínají s jakousi nízkostí, nešlechtností, absencí ctností, s otroctvím. Nekonečná láska k lidem, skutečná láska Kristova se spojuje s nenávistí k lidem a s krutostí. Touha po absolutní svobodě v Kristu (Veliký Inkvizitor) se smíruje s rabskou pokorou.³⁾ Není takové i samotné Rusko?

[Rusko je nejnestátotvornější, nejanarchičtější země na světě.] A ruský národ je nejnepolitickéjším národem, který nikdy neuměl uspořádat svou zem. Všichni naši skutečně ruští, národní spisovatelé,

myslitelé a publicisté byli nestátotvorní, svérázní anarchisté. Anarchismus je zjevení ruského ducha a byl v různé míře vlastní naší krajní levici i pravici. Slavjanofilové a Dostojevskij jsou ve své podstatě stejní anarchisté jako Michail Bakunin nebo Kropotkin.⁴⁾ Tato anarchistická ruská povaha se geniálně ztělesnila v náboženském anarchismu Lva Tolstého.⁵⁾ Ruská inteligence, i když byla nakažena povrchními pozitivistickými idejemi, byla čistě ruská ve své nestátotvornosti. Její lepší, heroická část směřovala k absolutní svobodě a pravdě, kterou nelze vměstnat do žádné státnosti. Naše narodnické hnutí je charakteristický ruský, v západní Evropě neznámý jev, je to projev nestátotvorného ducha. Také ruští liberálové byli vždy spíše humanisty než budovateli státu. Nikdo nechtěl moc, všichni se moci báli jako nečisté síly. A naše pravoslavná ideologie samoděržaví je také projevem nestátotvorného ducha, odmítnutím národa a společnosti vytvářet národní život. Slavjanofilové si uvědomovali, že jejich učení o autokracii je osobitou formou negace státu. Veškerá státnost se zdála pozitivistickou a nacionalistickou. Ruská duše si žádá posvátné pospolitosti, vlády Bohem vyvolené. Podstata ruského národa je asketická, zřídá se pozemských věcí a rozkoší. Naše levicové a revoluční směry se v tom ani tolik neliší od pravicových a slavjanofilských tendencí, mají v sobě stejně velkou dávku slavjanofilského a asketického ducha. Ideologové státnosti, jako byli Katkov nebo Čičerin,⁶⁾ byli vždy chápáni jako neruští, jako cizinci na ruské půdě, jako cizí, neruská byla chápána byrokracie, která se zabývala státními záležitostmi – tedy opět neruský-

mi věcmi. V základech ruských dějin je významná legenda o tom, jak cizozemští varjagové byli pozváni, aby vládli v ruské zemi, neboť „země naše jest velká, ale pořádku v ní není“.⁷⁾ Jak je to charakteristické pro osudovou neschopnost a nechuť ruského národa udělat si ve své zemi pořádek! Ruský národ jako by nechtěl ani tak svobodný stát, svobodu ve státě, jako svobodu od státu, osvobození od starostí s uspořádáním země. Ruský národ nechce být mužným budovatelem, jeho podstata je ženská, pasivní a pokorná ve státních záležitostech, vždy čeká na ženicha, muže, pána. Rusko je země pokorná, ženská. Pasivní, receptivní ženskost je ve vztahu k státní moci pro ruský národ stejně charakteristická jako pro ruské dějiny. Pokorná trpělivost zmučeného ruského národa nezná mezí. Státní moc byla vždy vnějškovým a nikoli niterným principem v nestátotvorném ruském národě; on sám ji nevytvářel, přicházela jakoby zvnějšku, jako ženich přichází k nevěstě. A proto tak často budila moc dojem cizího, jakéhosi německého panství. Ruští radikálové i ruští konzervativci se shodovali v tom, že stát jsou „oni“ a nikoli „my“. Typické je, že v ruských dějinách nebylo onoho mužného proudu rytířství. S tím je ovšem spjat nedostatečný rozvoj osobnostního prvku v ruském životě. Ruský národ vždy rád žil v teple kolektivu, rozpuštěn v zemském živlu, v mateřském lůně. Rytířství vytváří smysl pro osobní ctnost a čest, zoceluje osobnost. Tato osobnostní pevnost v ruských dějinách nebyla. V ruském člověku je změkčilost, ruská tvář nemá ostře řezaný, vymodelovaný profil. Platon Karatajev je u Tolstého kulatý.⁸⁾ Ruský anarchis-

mus je ženský a nikoli mužský, je pasivní, nikoli aktivní. I Bakuninova vzpoura je vlastně pohroužením do chaotického ruského živlu. Ruská nestátotvornost není ziskem svobody, ale odevzdáním, osvobozením od aktivity. Ruský národ chce žít v zemi, která v očekávání muže dozrává v nevěstu. Všechny tyto vlastnosti Ruska se staly základem slavjanofilské filozofie dějin a slavjanofilských společenských ideálů. Slavjanofilská filozofie dějin však nechce slyšet o antinomičnosti Ruska, bere v úvahu jen jednu tezi ruského života. V něm je však i antiteze. Ani Rusko by nebylo tak záhadné, kdyby v něm bylo jen to, o čem jsme se teď zmínili. Slavjanofilská filozofie ruských dějin nevysvětluje záhadu toho, že se Rusko přeměnilo v imperiální velmoc, nebo to vysvětluje příliš zjednodušeně. A nejpodstatnější chybou slavjanofilství bylo to, že přírodně historické rysy ruského živlu vnímalo jako křesťanské ctnosti.

Rusko je nejstátotvornější a nejbyrokratičtější zemí na světě; v Rusku se všechno stává nástrojem politiky. Ruský národ vytvořil nejmocnější stát na světě, obrovskou říši. Od Ivana Kality⁹⁾ se postupně a úporně „sbírala“ ruská země a dosáhla rozsahu, který ohromuje představivost všech národů světa. Síly národa, o němž se nikoli bezdůvodně říká, že směřuje k niternému, duchovnímu, se obětují státnímu kolosu, který všechno proměňuje ve svůj nástroj. Zájmy vytváření, udržování a obrany obrovského státu mají naprosto výjimečné a zdrcující místo v ruských dějinách. Ruský národ už skoro neměl sil na svobodný, tvůrčí život, všechna krev mu vytekla při upevňování a obraně státu. Třídy

a vrstvy byly rozvinuty jen slabě a neměly tu roli, kterou hrály v dějinách západních zemí. Osobnost byla potlačena obrovskými rozměry státu, který přicházel s neúměrnými požadavky. Byrokracie se rozrostla do přízračných dimenzí. Ruská státnost zaujímal postavení hlídače a obránce. Upevňovala se v boji s Tatary, v období společenského neklidu („smuta“), za cizích vpádů, a proměnila se tak v soběstačný, abstraktní princip: žije svým vlastním životem, podle vlastních zákonů, nechce být podřízenou funkcí života. Tato osobitost ruských dějin zanechala na ruském životě pečeť smutku a poroby. Svobodná hra tvořivých sil člověka nebyla možná. Vláda byrokracie v ruském životě byla vnitřním vpádem německví. Německví jaksi organicky vstoupilo do ruské státnosti a ovládlo ženský a pasivní ruský živel. Ruská země přijala jako svého vyvoleného toho nepravého, zmýlila se v ženičovi. Ruský národ přinesl velké oběti, aby vybudoval ruský stát, prolil mnoho krve, ale sám zůstal ve svém obrovském státě bezmocný. Ruskému národu je cizí imperialismus v západním slova smyslu, ale pokorně dával své síly na budování imperialismu, o který se jeho srdce nezajímalo. Právě zde se skrývá záhada ruských dějin a ruské duše. Žádná filozofie dějin, slavjanofilská či zapadnická,¹⁰ ještě nerozluštila, proč nejnestátotvornější národ vytvořil takovou obrovskou a mohutnou státnost, proč neanarchističtější národ je tak podroben byrokracii, proč národ svobodného ducha si tolik nepřeje svobodný život. Tato hádanka je spojena se zvláštním vzájemným vztahem ženského a mužského prvku v ruském národním charakteru.

Záhadný protiklad existuje také ve vztahu Ruska a ruského vědomí k národnosti. Je to už druhá antinomie, která není svým významem o nic menší, než vztah ke státu. Rusko je nejméně šovinistická země na světě. Nacionalismus u nás vždy budí dojem čehosi neruského, jakéhosi naplaveného německví. Němci, Angličané a Francouzi jsou masovými šovinisty a nacionalisty, jsou naplnění národním sebevědomím a sebeuspokojením. Rusové se skoro stydí za to, že jsou Rusy, je jim cizí národní hrdost a často je jim dokonce – ó hrůzo! – cizí i národní důstojnost. Ruskému národu není vůbec vlastní agresivní nacionalismus a sklony k násilné rusifikaci. Rus se nepovyšuje, nevystavuje se na odív, neopovrhne jinými. V ruském živilu je vskutku jakási národní nezištnost, sebeobětování, které je západním národům neznámé. Ruská inteligence se vždy s odporem odvracela od nacionalismu, hnusil se jí jako nečistá síla. Vyznávala výlučně nadnárodní ideály. A jakkoli povrchní a banální byly kosmopolitní doktríny inteligence, stále se v nich, byť deformovaně, reflektoval nadnárodní, všelidský duch ruského národa. Disidentská inteligence byla v jistém smyslu nacionálnější, než naši buržoazní nacionalisté, kteří se výrazem tváře podobají buržoazním nacionalistům všech zemí. Člověk jiného, neinteligentského založení, jakým byl národní génius Lev Tolstoj, byl vskutku Rusem ve své náboženské touze překonat všechna národní omezení, veškerou tíhu národního těla. Ani slavjanofilové nebyli v běžném slova smyslu nacionalisty. Chtěli věřit, že v ruském národě žije všelidský křesťanský duch a vyzvedávali ruský národ za jeho

pokoru. Dostojevskij přímo vyhlášoval, že ruský člověk je všečlověk, že duch Ruska je duchem kosmickým a poslání Ruska nechápal tak, jak je chápou nacionalisté. Nacionalismus ve své nejnovější podobě signalizuje nepochybnou evropeizaci Ruska, která zbavuje na ruské půdě svérázu reakčně konzervativní zapadnictví. I Katkov jako ideolog nacionalismu byl zapadníkem a nikdy nevyjadřoval ruský národní duch. Katkov byl obhájcem a otrokem jakési cizí státnosti, jakéhosi „abstraktního principu“. Nadnárodnost a univerzalismus jsou podstatnou vlastností ruského národního ducha, stejně jako nestátotvornost a anarchismus. Národní je na Rusku jeho nadnárodnost, stejně jako nezávislost na nacionalismu. Právě v tom je Rusko svébytné a nepodobá se žádné zemi na světě. Rusko je povoláno stát se osvoboditelem národů. Toto poslání spočívá v jeho zvláštním duchu. Spravedlnost světové role Ruska je už předurčena duchovními silami dějin. Toto poslání Ruska se v této válce obnažuje. Rusko totiž nemá zjištěné cíle.

Taková je tedy jedna teze o Rusku, kterou lze právem vyslovit. Ale existuje i antiteze, která je zdůvodněna stejně silně.

Rusko je nejnacionalističtější země na světě, země nevídaných krajností nacionalismu, útlaku porobených národů, rusifikace, země národního chvastounství, země, v níž se vše – až po kosmickou církev Kristovu – nacionalizuje, země, která se pokládá za jedinou vyvolenou a odmítá celou Evropu jako hnilobu a ďáblova zplozence, který je odsouzen k zániku. Odvrácenou stranou ruské pokory je mimořádná ruská ješitnost. Nejpokornější je

současně největší, nejmocnější, jediný vyvolený. „Ruské“ je spravedlivé, dobré, pravdivé a božské. Rus je „svatou zemí“. Rusko je hříšné, ale i ve svém hříchu zůstává svatou zemí, zemí svatých, kteří žijí ideály svatosti. Vladimir Solovjov¹¹⁾ se vysmíval ruské domýšlivosti a přesvědčení, že všichni svatí mluvili rusky. Týž Dostojevskij, který vyznával všečlověka a vyzýval ke kosmickému duchu, vyznával i nejfanatičtější nacionalismus, štvál proti Polákům a Židům, odnímal Západu veškerá práva být křesťanským světem. Ruská národní domýšlivost se projevuje vždy v tom, že Rusko se nepokládá jen za nejkřesťanštější, ale za jedinou křesťanskou zemi na světě. Katolicismus se vůbec za křesťanství nepovažuje. A v tom byl jeden z duchovních kořenů lživého pojetí polské otázky. Rusko, které podle svého ducha je povoláno být osvoboditelem národů, příliš často bylo jejich utlačovatelem, a proto probouzí k sobě nepřátelství a podezřívavost, které ještě nyní musíme překonávat.

Ruské dějiny poskytují zcela výjimečnou podívanou: úplnou nacionalizaci Kristovy církve, která se sama prohlašuje za kosmickou. Církevní nacionalismus je charakteristický ruský jev. Je jím skrz naskrz prostoupeno naše starověrectví. Ale týž nacionalismus panuje i ve vládnoucí církvi. Týž nacionalismus proniká i do slavjanofilské ideologie, která vždy nahrazovala vesmírné ruským. Vesmírný duch Kristův, mužský vesmírný logos¹²⁾ je uchvácen ženským národním živlem, ruskou zemí v jejím pohanském prvorozenství. Tak se vytvořilo náboženství rozplynutí v matce zemi, v kolektivním národním živlu, v živočišném těle. Ruská reli-

giozita je ženská, kolektivní religiozita biologického tepla, které přežívá jako teplo mystické. Je v něm jen slabě rozvinut osobnostní prvek, jako by se bál opustit kolektivní teplo a vyjít do mrazu a ohně osobnostní religiozity. Taková náboženská se zřídí ká mužské, aktivní duchovní cesty. Není to ani tolik náboženství Krista jako Panny Marie, náboženství matky země, ženského božstva, které osvěcuje materiální bytí. V. V. Rozanov¹³⁾ svým způsobem geniálně vystihl ruské náboženství rodové tělesnosti, náboženství rozmnožování a rodinného tepla. Matkou zemí je pro ruský národ samo Rusko. Rusko se proměňuje v Pannu Marii. Rusko je Bohem vyvolená země. Taková ženská, živelně národní religiozita se musí opřít o muže, kteří na sebe vezmou břímě duchovní aktivity, poneseou onen kříž, budou duchovními vůdci. Proto se ruský národ ve svém náboženském životě spoléhá na svatě na vyvolené mnichy, na muže, k nimž se musí chovat s nábožnou úctou jako k ikoně. Ruský národ se neodvažuje pomyslet, že svatost lze napodobovat, že svatost je niterná cesta ducha – bylo by to totiž příliš mužské a smělé. Ruský národ nechce ani tak svatost, jako posvátnou úctu a obdiv k svatosti, podobně jako nechce moc, ale chce se odevzdat moci, přenést na ni veškeré své břímě. Ruský národ je ve své většině líný v náboženském vzestupu, jeho religiozita je rovinná, nikoli horská, kolektivní pokora dosahuje lehčeji než religiózního stmelení osobnosti, nechce se vzdát tepla a ochrany národního, živelného života. Za svou pokoru dostává ruský národ jako odměnu právě toto pohodlí a teplo kolektivního života. Takový je tedy národní základ ná-

rodní církve v Rusku. Je v ní silná příměs náboženského naturalismu, který předcházel křesťanskému náboženství ducha, náboženství osobnosti a svobody. Sama křesťanská láska, která je v podstatě duchovní a protikladná svazkům těla a krve, v této religiozitě zdomácněla a proměnila se v lásku k „našemu“ člověku. Tak se posiluje náboženství těla a nikoli ducha, takovým způsobem se brání tvrz religiózního materialismu. Z nedozírné ruské roviny se tyčí kostelíky a zvedají se svatí a boží starci,¹⁴⁾ ale půda této roviny je nedotčená a způsob života je ještě pohanský.

Velkou práci, kterou vykonal pro ruské uvědomění Vladimir Solovjov, je nutné vidět především v jeho nemilosrdné kritice církevního nacionalismu a veškerého nacionalismu, v jeho věčné výzvě k vesmírnému Kristovu duchu, k osvobození Kristova ducha ze zajetí nacionálního živlu, živlu přírodního. V reakci na církevní nacionalismus se V. Solovjov příliš přikláněl ke katolicismu, ale velká pravda jeho základních snah a motivů je nepochybná a Rusko ji ještě uzná. V. Solovjov je tím pravým protijedem proti nacionalistické antitezi ruského bytí. Jeho křesťanská pravda při řešení polské a židovské otázky se musí vždy stavět proti nepravdě Dostojevského. Právě on odhalil s neobyčejnou jasností, že co škodí osobnosti, škodí i národu. Jestli osobnosti škodí egoismus, nenávisť, ziskuchtivost a ješitnost, totéž je škodlivé i pro národ. Tuto pro křesťanské vědomí zcela evidentní pravdu je nutno energicky postavit proti nacionalistické antitezi ruského vědomí. Je nezbytné to dělat dodnes. Ale nejen u V. Solovjova, ale také u L. Tolsté-

ho najdeme osvobozující pravdu, která stojí proti nepravdě starých slavjanofilů a Dostojevského, jež žíví státní nacionalismus. Tato osvobozující pravda obnažuje čistou tvář Ruska a její skutečný mesianismus. Církevní nacionalismus vedl k zotročení církve státem. Církev, která je duchovním mystickým organismem, se pasívně odevzdala do moci synodu podle německého vzoru. Záhadná antinomičnost Ruska ve vztahu k národu je spjata právě s oním nesprávným vztahem mužského a ženského prvku, s nerozvinutou a nevyzrálou osobností, která se zrodila v Kristu a je povolána být ženichem své země, světloňosem ženského národního vlivu, a nikoli jeho otrokem.

Tuto tajemnou antinomičnost vystopujeme v Rusku ve všem. Lze formulovat nescíslné množství tezí a antitezí, které se týkají ruského národního charakteru, odhalit řadu rozporů v ruské duši. Rusko je zemí neomezené svobody ducha, země poutníků a hledačů Boží pravdy. Rusko je nejméně buržoazní zemí na světě, nemá kompaktní měšťanstvo, které na Západě Rusy tak odpuzuje a zahání. Dostojevskij, na němž lze duši Ruska studovat v jeho šokující Legendě o Velikém Inkvizitorovi, byl zvěstovatelem takové opovážlivé a nekonečné svobody v Kristu, jakou se ještě nikdo neodvážil nastolit. Posilování svobody ducha jako čehosi charakteristicky ruského bylo vždy podstatným specifikem slavjanofilství. Slavjanofilové a Dostojevskij stavěli proti sobě vnitřní svobodu ruského národa, jeho organickou, náboženskou svobodu, které se nevzdá ani za všechno štěstí světa, a pozitivní ne-svobodu západních národů, které jsou zotročeny

vnějškovostí. V ruském národě skutečně existuje svoboda ducha, které dosahuje jen ten, kdo není příliš pohlcen touhou po pozemském zisku a pozemském uspořádání věcí. Rusko je zemí svobody každodenního života, která je neznámá vyspělým národům Západu, jež jsou znevolněny měšťanskými normami. Jen v Rusku neexistuje drtivá moc buržoazních konvencí, není tu despotismus měšťanské rodiny. Ruský člověk s velkou lehkostí ducha překonává veškerou buržoaznost, opouští každý život spoutaný předpisy. Typ poutníka je proto pro Rusko tak charakteristický a tak nádherný.¹⁵⁾ Poutník je nejsvobodnější člověk na Zemi. Chodí po ní, ale jeho živlem je vzdušnost, nevrostl do země, nemá v sobě přizemnost. Poutník je nezávislý na všem světském a veškerá tíha země a pozemského života se mu scvrkla na malý batoh. Velikost ruského národa a jeho vyvolenost k vyššímu životu se soustřeďuje právě v typu poutníka. Typ ruského poutníka se nezrcadlí jen v národním životě, ale i v kultuře, v životě nejlepší části inteligence. I zde jsou poutníci svobodní duchem, kteří nejsou k ničemu připoutáni, věční cestovatelé, kteří hledají neviditelné město. O jejich příběhu se lze dočíst ve velké ruské literatuře. Poutníkům v kulturním, intelektuálním životě říkají někdy „tuláci ruské země,“ někdy disidenti. Najdeme je už u Puškina a Lermontova,¹⁶⁾ pak u Tolstého a Dostojevského. Duchovní poutníci jsou všichni ti Raskolnikovové, Myškinové, Stavroginové, Versilovové, kníže Andrej a Pierre Bezuchov.¹⁷⁾ Poutníci nemají vlastní město, hledají město budoucí. V. Solovjov se v této zemi nikdy necítil šosákem ani měšťákem, ale ko-

lemjdoucím a poutníkem, který nemá vlastní dům. Takový byl Skovoroda – potulný filozof z lidu v 18. století.¹⁸⁾ Duchovní putování najdeme v Lermontovovi, Gogolovi,¹⁹⁾ je u Lva Tolstého a F. Dostojevského a z jiné strany u ruských anarchistů a revolucionářů, kteří po svém směřovali k absolutnu, jež překračuje veškeré meze pozitivního a viditelného života. Najdeme je v ruském sektářství, v mystické touze národa, v onom nepřičetném přání, aby ho „posedl duch“. Rusko je fantastická země duchovního opojení, země flagelantů (chlystů), sebeupalovačů, duchoborců, země Kondratije Selivanova a Grigorije Rasputina, země samozvanců a pugačovštiny.²⁰⁾ Ruská duše neumí spočinout na jednom místě, není to měšťanská, lokální duše. V Rusku, v jeho národní duši tkví nekonečné hledání neviditelného města Kitěže, neviditelného domu. Před ruskou duší se rozevírají dálky a před jejíma duchovníma očima není vymezeného obzoru. Ruská duše hoří v plamenném hledání pravdy, absolutní, božské pravdy a spásy pro celý svět a všeobecného vzkříšení k novému životu. Věčně je rozesmutněna hořem a utrpením národa a všehomíra a její muka nelze utlumit. Tato duše je pohlcena řešením konečných, prokletých otázek smyslu života. V ruské duši je neklid a vzpurnost, neuhasitelnost a neukojitelnost vším dočasným, relativním a podmíněným. Musí jít pořád dál a dál, až na konec, na hranici, kde se vystupuje z tohoto světa, z této země, ze všeho lokálního, měšťanského, spoutaného. Nejednou se ukázalo, že i sám ruský ateismus je vlastně náboženský. Heroicky naladěná inteligence šla na smrt ve jménu materialistických idejí. Tento

podivný rozpor bude pochopitelný, až uvidíme, že pod materialistickým zevnějškem směřovala k absolutnu a k božství. Slovanská vzpoura je plamenitý ohnivý živel, který jiné rasy nemají. I Bakunin ve své ukrutné žízni po světovém požáru, ve kterém musí shořet všechno staré, byl Rusem, Slovanem, byl mesianistou. Tohle je tedy jedna z tezí o duši Ruska. Národní život Ruska s jeho mystickými sektami, ruskou literaturou a ruským myšlením, otřesným osudem ruských spisovatelů a ruské inteligence, která se odtrhla od půdy a současně zůstala typicky nacionální, všechno to nám dává právo vyslovit tezi, že Rusko je zemí poutníků, tuláků a hledačů, zemí vzpurnou a děsivou ve své živelnosti, v národním dionýsovství, které si nepřepře je dodržovat formu.

Ale vzápětí zase antiteze. Rusko je zemí neslýchané servility a děsivého ponížení, zemí, která nemá povědomí lidských práv a důstojnosti lidské osobnosti, země setrvačného konzervatismu, porobení náboženského života státem, zemí pevného způsobu života a tíživé hmotnosti. Rusko je zemí kupců, kteří jsou pohrouženi do tělesnosti, mamonnářů, konzervativních až do nehybnosti, zemí úředníků, kteří nikdy nepřekročí meze izolované a mrtvé říše, zemí rolníků, kteří si nepřejí nic než půdu a kteří přijímají křesťanství zcela vnějškově a ziskuchtivě, zemí duchovenstva, které utonulo v materiálním bytí, zemí obřadnictví, zemí myšlenkově setrvačné a konzervativní intelektuálštiny nakažené nej povrchnějšími materialistickými idejemi. Rusko nemiluje krásu, bojí se krásy jako přepychu, nechce žádnou přebytečnost. Ruskem je nemožné

pohnout z místa, tak je těžké, setrvačné, tak je líné tak je pohrouženo do hmoty, tak se pokorně smiřuje se svým životem. Všechny naše společenské stavy, vrstvy naší země, šlechta, kupectvo, rolnictvo, duchovenstvo, úřednictvo, ti všichni si nepřejí a nemají rádi vzestup; všichni dávají přednost spočinutí v nížinách, na rovinách, chtějí být „jako všichni“. Osobnost je všude utlačena v organické kolektivitu. Stavy naší země nemají právní vědomí a ani důstojnost, nechtějí samostatnost a aktivitu, spoléhají se vždy na to, že to jiní udělají za ně. I naše politické revolucionářství je jaksi nesvobodné, neplodné a myšlenkově setrvačné. Ruská radikálně demokratická inteligence je jako krystalizovaná vrstva duchovně konzervativní a je jí cizí jakákoliv svoboda. Je spíše uchváćena ideou mechanické rovnosti než svobody. Některým se zdá, že Rusko je odsouzeno k otroctví a že nenajde cestu k svobodnému životu. Lze se domnívat, že osobnost se neprobudila nejen v konzervativním, ale ani v revolučním Rusku, že Rusko stále zůstává zemí neosobního kolektivu. Ale je také nezbytné pochopit, že původní ruský kolektivismus je jenom přechodným jevem prvotního stadia přírodní evoluce a nikoli věčným duchovním fenoménem.

Jak jen pochopit tuto tajemnou rozpornost Ruska, tuto stále stejnou pravdivost tezí, které se vzájemně vylučují? A právě zde – ostatně jako všude – v otázce svobody a otroctví ruské duše jejího tuláctví a nehybnosti, setkáváme se se základním vztahem mužského a ženského prvku v ruském duchu a ruském charakteru. Neomezená svoboda se mění v neomezené otroctví, věčné tu

láctví ve věčnou stagnaci, protože mužská svoboda v Rusku nevládne nad ženským národním živlem zevnitř, z hloubky. Mužský prvek je vždy očekáván zvnějšku, v ruském národě se nerozvíjí osobnostní princip. Odtud vyplývá věčná závislost na cizině. Ve filozofických pojmech to znamená, že Rusko pocítuje mužský prvek vždy jako transcendentní a nikoli imanentní, pocítuje ho, jako by přišel zvnějšku. Všechno mužské, osvobozující a tvarující, bylo v Rusku jakoby neruské, cizí, západoevropské, francouzské nebo německé či za starých časů řecké. Rusko je příliš bezmocné, než aby samo vytvářelo svobodný život a není schopné vydat ze svého lůna osobnost. Návrat k vlastní půdě, k vlastnímu národnímu živlu nabývá v Rusku snadno charakteru zotročení, vede k nehybnosti a stává se reakcí. Rusko se chystá k vdavkám, očekává ženicha, který musí přijít z jakési výšiny, ale přichází nikoli onen vyvolený, ale německý úředník a ten je ovládá. V duchovním životě to jsou jedinou Marx, podruhé Kant nebo Steiner²¹⁾ či nějaký jiný cizinec. Rusko, země tak osobitá, země tak zvláštního ducha měla k západní Evropě stále jen servilní vztah. Od Evropy se učilo, co je potřebné a dobré, nepřipojovalo se k evropské kultuře, v čemž je jeho spása, ale otrocky se Západu podrobovalo nebo v divoké nacionalistické reakci Západ drtilo a negovalo kulturu. Bůh Apollo, bůh mužné formy do dionýsovského Ruska ještě nepřišel.²²⁾ Ruské dionýsovství je barbarské, a nikoli helénské. I v jiných zemích existují protiklady, ale jen v Rusku se jedna teze proměňuje v antitezi, byrokratická státnost se rodí z anarchie, otroctví ze svobody

a extrémní nacionalismus z nadnárodních koncepcí. Z tohoto bludného kruhu je jen jediné východisko: Rusko musí ve svém nitru, ve své duchovní hloubce najít mužský, osobnostní, tvarující prvek ovládnout svůj národní živel, probudit v sobě imanentní mužnost a vědomí světlohoše. A já chci věřit, že tato světová válka Rusko vyvede z bludného kruhu a probudí v něm mužného ducha, ukáže světu mužnou tvář Ruska, vytvoří nevyhnutelnou vnitřní vazbu evropského Východu a Západu.

*Někdy se tomu říká
ak. nebo jak to je
nějaký výraz...*

II.

Nyní konečně propukl dlouho očekávaný boj slovanské a germánské rasy. Germanizace už odedávna pronikala do nitra Ruska, nenápadně germanizovala ruskou státnost a ruskou kulturu, řídila tělo i duši Ruska. Nyní germánství válčí proti slovanskému světu. Germánská rasa je mužná, sebevědomě a omezeně mužná. Germánský svět cítí žensství slovanské rasy a myslí si, že tuto rasu a její zemi musí ovládat, že jen on má dost síly, aby tuto zemi zkulturnil. Germánství odedávna vysílalo své námluvčí, mělo své agenty a cítilo, že je mu Rusko předurčeno. Celé petrohradské období ruských dějin probíhalo ve znamení vnějšího a vnitřního vlivu Němců.²³⁾ Ruský národ byl už skoro připraven smířit se s tím, že ho mohou řídit a civilizovat jen Němci. A bylo zapotřebí zcela výjimečné světové katastrofy, bylo zapotřebí, aby germánství zešlelo zpupností a ješitností a Rusko si uvědomilo samo sebe, shodilo ze sebe pasivitu, probudilo své mužné síly a pocítilo, že je ve světě vyvoleno k velkým věcem. Ve světovém zápase s germánskou rasou nelze proti ní stavět jen slovanskou ženskost a pokoru. Pod hrozbou pohlcení germánstvím je nezbytné ukázat mužnou tvář. Válka slovanského a germánského světa není jen srážkou ozbrojenců na bitevních polích; je to hlubší, duchovní válka, boj za světové panství různých duchovních sil, srážení a prostupování východního a západního křesťanství. V této velké, vskutku světové bitvě si Rus-

*hezký
řečeno*

ko nemůže neuvědomovat samo sebe. Jeho uvědomění však musí být i očístou. Sebeuvědomění předpokládá sebekritiku a sebeodhalení. Pýcha nikdy nebyla sebeuvědoměním, ta může být jen naprostým pomatením mysli. Skvělým příkladem naprosté ztráty skutečného sebeuvědomění a tmářství, které se rodí z pýchy a ješitnosti, prezentuje dnes Německo. Mužné vědomí národa, národa --světlohoše, je vždy kritické, vždy osvobozuje od vlastního tmářství a zotročení, vždy znamená ovládnutí vnitřních sil chaosu. Také sebeuvědomění Ruska musí být především osvobozením z podřízenosti a podrobení vlastnímu národnímu živlu. A to znamená, že ruský národ musí být ve vztahu ke své ruské zemi mužný, musí vyzařovat světlo, musí zemi ovládat a tvarovat její chaotické, živelné síly, nikoli se v ní rozpouštět, nikoli se jí pasívně poddávat. To také znamená, že lidský princip musí vládnout nad přírodním a nikoli přírodní nad lidským. Rusko žilo příliš přírodním, nedostatečně lidským životem, příliš rodově a málo osobnostně. Osobnostní lidský prvek ještě neovládl neosobní přírodní živly země. Tuto svou původní rodovou biologii prožívalo Rusko jako původní mystiku kolektivu a prostřednictvím některých svých ideologů v tom vidělo svou přednost proti západní Evropě. Rusko masově vyznávalo náboženství rodového těla a nikoli ducha, směšovalo rodový, přírodní kolektivismus s kolektivismem duchovním, nadpřírodním. Rusko, tajemná země protikladů, však v sobě tajilo prorocký duch a předzvěst nového života a nových zjevení.

V tuto hodinu, rozhodující pro ruské vědomí,

je nezbytné si jasně a mužně uvědomit číhající nebezpečí. Válka může Rusku přinést velké výhody nejen materiální, ale také duchovní. Probouzí hluboký pocit národní, nacionální jednoty, překonává vnitřní sváry a nepřátelství, nicotné účty politických stran, obnažuje tvář Ruska a probouzí mužného ducha. Válka odhaluje životní lež, odhazuje vnější příkrov, strhává falešné svátosti. Všechno obnažuje. Ale přináší i nebezpečí. Rusko se může dostat do zajetí falešného nacionalismu a vpravdě německého šovinismu. Může se kochat ideály buržoazního imperialismu, který byl svým duchem vždy neruský, byl pokušením světovlády. Může se nakazit duchem militarismu, který je slovanské rase tak cizí. Válka s sebou přináší nebezpečí zhrubnutí. A tím více se musí Rusko osvobodit od nenávisli k Německu, od zotročujících pocitů zloby a msty, od negace toho, co je hodnotné v duchovním životě nepřítele, neboť právě to je jen jiná forma otroctví. Chci věřit, že všechno to se neuskuteční, ale není dobré zavírat před těmito možnostmi oči. V ruském národním živlu existuje jakési věčné nebezpečí, že upadne do zajetí, do naprosté podřízenosti tomu, kdo stojí vně. A skutečným osvobozením Ruska může být jen radikální osvobození z veškerého područenství a veškeré podřízenosti a zotročení vnějšími silami, tím, co je mimo, vším jinonárodním, a odhalení vnitřní mužnosti, vnitřního světla, ducha královského a tvořivého. Válka nás Rusy osvobodí z otrockého a podřízeného vztahu k Německu, z nezdravého, křečovitého vztahu k západní Evropě jako k něčemu vzdálenému a vnějškovému, jednou objektu vášnivé zami-

shran
k nach
lady
neboho

to to ni chci uhorat mu prouti
Mhouri

lovanosti a snění, podruhé obrovské nenávisti a strachu. Západní Evropa a západní kultura budou pak pro Rusko imanentní, Rusko se definitivně stane Evropou, a právě tehdy bude duchovně svébytné a samostatné. Evropa přestane mít monopol kultury. Světová válka, do jejíhož víru jsou už vtaheny všechny světadíly a všechny rasy, musí v krvavých mukách porodit pevné vědomí všelidské jednoty. Kultura přestane být výlučně evropskou a stane se světovou, univerzální. A Rusko, které má úlohu prostředníka mezi Východem a Západem, je samo Východozápadem, je povoláno sehrát velkou úlohu, neboť k této jednotě lidstvo povede.

Mesianistické vědomí není nacionalistické, naopak je mu hluboce protikladné, neboť to je vědomí univerzální. Mesianistické vědomí má své kořeny v náboženském vědomí židovského národa, v tom, jak Izraelité prožívají svou Boží vyvolenost a ojedinelost. Mesiášské vědomí je vědomí vyvoleného národa Božího, národa, v němž se musí objevit Mesiáš, národa, který spasí svět. Národ Bohem vyvolený je Mesiášem mezi národy, jediný národ s mesiášským posláním a určením. Všechny ostatní národy jsou nižší, nevyvolené, národy s obyčejným, nikoli mystickým osudem. Všechny národy mají své poslání, své světové určení, ale jen jeden může být Mesiášem. Národ mesiášského vědomí a poslání je stejně tak jeden, jako je jeden Mesiáš. Mesiášské vědomí je světové a nadnárodní. V tom spočívá analogie s ideou Římské říše, která je také univerzální a nadnárodní jako starohebrejský mesianismus. Toto všesvětové mesiášské vědomí Židů

bylo ve svých nárocích zdůvodněno tím, že Mesiáš se zjevil právě v lůně tohoto národa, i když ten ho odvrhl. Ale po zjevení Krista je už mesianismus v starohebrejském smyslu pro křesťanský svět nepoužitelný. Pro křesťana neexistuje ani Helén, ani Judejec. V křesťanském světě nemůže být jeden vyvolený národ. Kristus přišel kvůli všem národům a všechny národy mají před soudem křesťanského vědomí svůj osud a svůj úděl. Křesťanství nepřipouští národní výlučnost a národní pýchu, odsuzuje to vědomí, podle kterého je můj národ výše než všechny ostatní národy a je jediným náboženským národem. Křesťanství je konečným potvrzením jednoty lidstva, ducha všelidskosti a všesvětovosti. A právě to si plně uvědomil katolicismus, i když to spojoval s přechodnými materiálně historickými jevy (papismus). Mesianistické vědomí je prorocké, mesianistické pocíťování sama sebe je také prorocké. Je solí náboženského života a tato sůl byla získána od židovského národa. Toto prorocké mesiášské vědomí nemizí ani v křesťanském světě, ale přetváří se a proměňuje. I v křesťanském světě je možný prorocký mesianismus, vědomí výlučného náboženského poslání nějakého národa, je možná víra, že skrze tento národ bude světu sděleno slovo nového zjevení. Křesťanský mesianismus se však musí očistit od všeho nekřesťanského, od národní pýchy a samolibosti, od tíhnutí k starému židovskému mesianismu na straně jedné a novému buržoaznímu nacionalismu na straně druhé. Křesťanské mesianistické vědomí nemůže tvrdit to, že jediný ruský národ má velké náboženské poslání, že jen on je křesťanským národem, že jen on je vyvo-

len pro křesťanský osud a úděl a všechny ostatní národy jsou nižší, nekřesťanské, a jsou tudíž zbaveny náboženského poslání. V takové samolibosti není nic křesťanského. Nic křesťanského nebylo ani ve věčném refrénu slavjanofilů o hnilobě Západu a o tom, že v něm není křesťanského života. Taková judaizace křesťanství nás vrací od Nového zákona k Starému. Judaismus v křesťanství je věčně cíhající mříž, od něhož je nutno se očistit. A jakýkoli výlučný náboženský nacionalismus, jakákoli náboženská a národní samolibost je judaismem v křesťanství. A v ruském křesťanství je mnoho judaistických prvků, je tu hodně starozákonního.

Křesťanské mesiášské vědomí může být jen vědomím toho, že v nastávající světové epoše je Rusko vyvoleno říci světu nové slovo, jako je už řekl latinský a germánský svět. Slovánská rasa v čele s Ruskem musí odhalit své duchovní potence, obnažit svůj prorocký duch. Slovánská rasa vystřídá jiné rasy, které už sehrály svou úlohu a které směřují k úpadku - je to rasa budoucnosti. Všechny velké národy procházejí mesiášským vědomím. Shoduje se to s obdobími mimořádného duchovního vzestupu, vzlaku, kdy prozřetelnost dějin vyzývá tento národ, aby pro svět uskutečnil něco velkého a nového. Takové mesiášské vědomí mělo Německo na počátku 19. století. A my jsme přítomni konci německého mesianismu, úplnému vyčerpání jeho duchovních sil. V křesťanských dějinách není jeden vyvolený národ Boží, ale různé národy jsou v různé době vyvoleny pro velké poslání, pro zjevení ducha. V Rusku se už dávno rodilo věštec-

ké pocíování toho, že přijde hodina dějin, kdy právě Rusko bude povoláno k velkým zjevením ducha, kdy se centrum světového duchovního života ocitne právě zde. To není židovský mesianismus. Takové prorocké pocíování nevylučuje velké vyvolení a poslání jiných národů, je to jen pokračování a naplnění věcí, které vytvořily všechny národy křesťanského světa. Toto ruské mesiášské vědomí bylo zkaleno a uchváčeno pohanským a nacionálním živlem a deformováno zbytky judaismu. Ruské vědomí se musí očistit a osvobodit z pohanského a judaistického zajetí. To znamená, že se ruské myšlení a ruský život musejí radikálně uvolnit z dusivých a umrtvujících pout slavjanofilství, a to nejen oficiálního, ale i národního. Slavjanofilství mělo svou pravdu, kterou bylo vždy výhodné stavět proti zapadnictví. Ta přetrvává. Ale bylo tu také mnoho falše a lži, zotročení materiálním životem, hodně vznešených hlasů a idealizace, která brzdila duchovní život.

Rusko se nemůže definovat jako Východ a stavět se tak proti Západu. Rusko si musí uvědomit samo sebe jako Západ, Východo-Západ, jako sjednotitele dvou světů, a nikoli jako toho, kdo je rozděljuje. Vladimír Solovjov duchovně skoncoval se starým slavjanofilstvím, s jeho lživým nacionalismem a výlučným příklonem k Východu. Po vystoupení V. Solovjova se křesťanský univerzalizmus v našem vědomí jednou provždy utvrdil. Jakýkoli partikularismus není svou podstatou křesťanský. Výlučné panství východního živlu v Rusku bylo vždy otročením ženskému principu, přírodnímu prvku, a končilo vládou chaosu, jednou reakč-

ního, podruhé revolučního. Rusko jako sebeutvrzující se Východ, Rusko nacionálně soběstačné a výlučné, znamená, že se nerozvinul a nezjevil prvek mužský, lidský a osobnostní, že jde o porobu živelnými, přírodními silami, silami národními a rodovými, silami životní tradice. V náboženském vědomí to pak znamená absolutizaci a zbožnění vztahu k hmotě, uspokojení živočišným teplem národního těla. V tom spočívá věčné pokušení a velké nebezpečí. Ženskost Slovanů s sebou nese mystickou citlivost, schopnost naslouchat vnitřním hlasům. Výlučná dominance ženského živlu jim však brání, aby splnili své světové poslání. Ruský mesianismus potřebuje mužného ducha, bez něho vždy znovu a znovu zapadne do svůdného a magnetického prvotního živlu ruské země, který čeká na to, až bude osvěcen a tvarován. Konec slavjanofilství je však i koncem zapadnictví, koncem samotné opozice Východu a Západu. I v zapadnictví byl partikularismus a provincionalismus, nepanoval zde kosmický duch. Zapadnictví představovalo jakýsi nezdravý a nemužný vztah k Západu, jakousi nesvobodu a bezmoc pocítit, že jsme také pro samotný Západ účinnou silou. Ruské uvědomění nemůže být ani slavjanofilským, ani západnickým, protože obě tyto formy dokládají neplnoletost ruského národa, jeho nezralost pro světový život a pro světovou úlohu. Na Západě zapadnictví být nemůže, protože tam není možný sen o Západě jako o nějakém vyšším stavu. Vyšším stavem není Západ, stejně jako jím není Východ; není nijak omezen ani zeměpisně, ani materiálně. Světová válka musí překonat existenci Ruska jako výlučného Východu

HERZ *

a Evropy jako výlučného Západu. Lidstvo toto omezení překročí. Rusko vejde do světového života jako rozhodující síla. Světová úloha Ruska však předpokládá, že se v něm probudí tvůrčí lidská aktivita, že opusť svůj stav pasivity a beztvarosti. Již ve věčně schizoidním Dostojevském najdeme proctví o zjevení člověka, o výjimečně ostrém antropologickém vědomí. Skutečný ruský mesianismus předpokládá osvobození náboženského života, duchovního života ze ztotočnění národními a státními prvky, ze spoutání materiálním životem a historickou tradicí. Rusko musí projít náboženskou emancipací osobnosti. Ruský mesianismus se může opírat jen o ruské tuláctví, poutnictví a hledačství, o ruský nepokoj a neukojitelnost ducha, o Rusko prorocké, o Rusy, kteří nemají své město, ale pátrají po městě budoucnosti.²⁴ Ruský mesianismus nemůže být spjat s konzervativním, setrvačným a zkosnatělým Ruskem, jehož národní tělo ztěžklo, s Ruskem, které si chrání obradnictví, s historickou ruskou státností a ruským církevnictvím, s Rusy, kteří jsou spojeni se svým městem, městem pohanským, jež se děsí města budoucnosti.

Veškerá osobitost slovanské a ruské mystiky spočívá v hledání Božího města, města budoucnosti, v očekávání, že na zem sestoupí Nebeský Jeruzalém, v žízni po všeobecném spasení a všeobecném blahu, v apokalyptickém rozpoložení mysli. Toto apokalyptické, vizionářské očekávání je v hlubokém rozporu s pocitem, že Rusové už své město mají a tím je „svatá Rus“. A na tomto všednodenním a uspokojujícím pocitu bylo ve značné míře založeno slavjanofilství a o ně se opírá naše pra-

vicová nábožensko-nacionální ideologie. Náboženství kněžstva, ochrany toho, co existuje, se v duši Rusa sváří s náboženstvím jako proroctvím, hledáním budoucí pravdy. Právě to je jedním z podstatných rozporů Ruska. A jestliže lze na obhajobu této teze uvést, že Rusko je zemí, kde se chrání především náboženská svatost, a právě v tom je jeho religiózní poslání, lze zase na obranu antiteze říci, že Rusko je především zemí náboženského hladu, duchovní žízně, prorockých vidění a očekávání. Tato náboženská antinomie je ztělesněna v Dostojevském, který má dvojí tvář: jednu, jež je obrácena k ochraně a podmanění národním a náboženským způsobem života, který se vydává za skutečné bytí – je to obraz duchovní nasycenosti – a druhou prorockou, obrácenou k městu budoucnosti – je to obraz duchovního hladu, který je pro Rusko stěžejní a bez něhož jsou jeho další rozpory nevysvětlitelné. Duchovní nasycenost se projevuje v pasivním odezdání ženskému národnímu živlu. Není to nasycení Božskou potravou, všechno je to ještě přírodní nasycení. Duchovní hlad, neuspokojení z přírodní a národní stravy je už znamením, že se mužský prvek osobnosti osvobozuje. Tentýž rozpor, který spatřujeme v národním géniovi Dostojevském, vidíme i v ruském národním životě, v němž nalézáme dva stavy. Duchovní nasycenost, ochrana starého, všednodenní a vnějškově obřadnické chápání křesťanství je jen jednou podobou náboženského života. Duchovní hlad, prorocká předzvěst, mystická hloubka na vrcholcích pravoslaví v některých rysech našeho sektářství a rasoklanictví,²⁵⁾ v tuláctví, je druhým obrazem ná-

rodního náboženského života.

Ruská mystika, ruský mesianismus jsou s touto druhou tváří Ruska spjaty duchovním hladem a žízní po Boží pravdě na zemi stejně jako na nebi. Apokalyptickými náladami se ruská mystika hluboce liší od mystiky germánské, která je pouhým pohroužením do hlubiny ducha a která nikdy nesměřovala k Božímu městu, ke konci, k přetvoření světa. Ruské apokalyptické nálady však mají silný sklon k pasivitě, k vyčkávání, k ženství. V tom se projevuje charakteristická osobitost ruského ducha. Prorocká ruská duše cítí, že je prostoupena mystickým prouděním. V národním životě bere na sebe podobu hrůzy z očekávání Antikrista. V poslední době pronikly tyto původně lidové a národní náboženské prožitky i do našich kulturních a nábožensko-filozofických směrů, ale již v reflektované a příliš stylizované, umělé formě. Vytvořil se dokonce estetický kult náboženské hrůzy a strachu jako věčný znak mystického naladění. Ani v tom však není mužný, aktivní a tvořivý duch, který Rusko nejvíce potřebuje, aby splnilo své světové poslání, k němuž je povoláno. Prorocké Rusko musí přejít od čekání k tvoření, od děsivé hrůzy k duchovní odvaze. Je až příliš jasné, že Rusko není povoláno k blahobytu, k hmotné a duchovní harmonii, k tomu, aby zpevňovalo staré tělo světa. Nemá dar vytvářet průměrnou kulturu a tím se vskutku hlubinně liší od zemí Západu, liší se od nich nikoli svou zaostalostí, ale svým duchem.

Právě zde tkví tajemství ruského ducha. Tento duch směřuje k poslednímu a konečnému, k absolutnu ve všem, k absolutní svobodě a k absolutní

vicová nábožensko-nacionální ideologie. Náboženství kněžstva, ochrany toho, co existuje, se v duši Rusa sváří s náboženstvím jako proroctvím, hledáním budoucí pravdy. Právě to je jedním z podstatných rozporů Ruska. A jestliže lze na obhajobu této teze uvést, že Rusko je zemí, kde se chrání především náboženská svatost, a právě v tom je jeho religiózní poslání, lze zase na obranu antiteze říci, že Rusko je především zemí náboženského hladu, duchovní žízně, prorockých vidění a očekávání. Tato náboženská antinomie je ztělesněna v Dostojevském, který má dvojí tvář: jednu, jež je obrácena k ochraně a podmanění národním a náboženským způsobem života, který se vydává za skutečné bytí – je to obraz duchovní nasycenosti – a druhou prorockou, obrácenou k městu budoucnosti – je to obraz duchovního hladu, který je pro Rusko stěžejní a bez něhož jsou jeho další rozpory nevysvětlitelné. Duchovní nasycenost se projevuje v pasivním odezdání ženskému národnímu živlu. Není to nasycení Božskou potravou, všechno je to ještě přírodní nasycení. Duchovní hlad, neuspokojení z přírodní a národní stravy je už znamením, že se mužský prvek osobnosti osvobozuje. Tentýž rozpor, který spatřujeme v národním géniově Dostojevském, vidíme i v ruském národním životě, v němž nalézáme dva stavy. Duchovní nasycenost, ochrana starého, všednodenní a vnějškově obřadnické chápání křesťanství je jen jednou podobou náboženského života. Duchovní hlad, prorocká předzvěst, mystická hloubka na vrcholcích pravoslavných rysech našeho sektářství a rasoklanectví²⁵⁾ v tuláctví, je druhým obrazem ná-

rodního náboženského života.

Ruská mystika, ruský mesianismus jsou s touto druhou tvářící Ruska spjaty duchovním hladem a žízní po Boží pravdě na zemi stejně jako na nebi. Apokalyptickými náladami se ruská mystika hluboce liší od mystiky germánské, která je pouhým pohroužením do hlubiny ducha a která nikdy nemesěřovala k Božímu městu, ke konci, k přetvoření světa. Ruské apokalyptické nálady však mají silný sklon k pasivitě, k vyčkávání, k ženství. V tom se projevuje charakteristická osobitost ruského ducha. Prorocká ruská duše cítí, že je prostoupena mystickým prouděním. V národním životě bere na sebe podobu hrůzy z očekávání Antikrista. V poslední době pronikly tyto původně lidové a národní náboženské prožitky i do našich kulturních a nábožensko-filozofických směrů, ale již v reflektované a příliš stylizované, umělé formě. Vytvořil se dokonce estetický kult náboženské hrůzy a strachu jako věčný znak mystického naladění. Ani v tom však není mužný, aktivní a tvořivý duch, který Rusko nejvíce potřebuje, aby splnilo své světové poslání, k němuž je povoláno. Prorocké Rusko musí přejít od čekání k tvoření, od děsivé hrůzy k duchovní odvaze. Je až příliš jasné, že Rusko není povoláno k blahobytu, k hmotné a duchovní harmonii, k tomu, aby zpevňovalo staré tělo světa. Nemá dar vytvářet průměrnou kulturu a tím se vskutku hlubinně liší od zemí Západu, liší se od nich nikoli svou zaostalostí, ale svým duchem.

Právě zde tkví tajemství ruského ducha. Tento duch směřuje k poslednímu a konečnému, k absolutnu ve všem, k absolutní svobodě a k absolutní

lásce. V přírodním a historickém běhu však vládne relativita a průměr. A proto ruská žízeň po absolutní svobodě vede v praxi často k relativitě a průměrnosti a ruská touha po absolutní lásce k nepřátelství a nenávisti. Pro Rusy je charakteristická jakási bezmoc, jakýsi nedostatek nadání pro všechno, co je relativní a průměrné. A přitom veškeré dějiny kultury a společenského života spočívají v průměrnosti a relativnosti, nejsou ani absolutní, ani konečné. Království Boží je královstvím absolutna a konečnosti, a proto Rusové všechno relativní a průměrné lehce odevzdávají do moci ďábla. Tento rys je velmi národní a ruský. Vydobýt si relativní společenskou svobodu je pro Rusy těžké nejen proto, že v ruské povaze je pasivita a submisivnost, ale také proto, že ruský duch žízni po absolutní božské svobodě. Proto Rusové tak těžce vytvářejí relativní kulturu, která je vždy věcí předposlední, ale nikoli poslední. Rusové jsou stále v otroctví průměru a relativity a hájí se tím, že jsou svobodní až v konečném a absolutním. Zde se skrývá jedna z nejhlubších motivací slavjanofilů. Slavjanofilové chtěli ruskému národu ponechat svobodu náboženského svědomí, svobodu uvažování, ducha, a veškerý ostatní život dát do rukou síly, která bude nad ruským národem neomezeně vládnout. Dostojevskij v Legendě o Velikém Inkvizitorovi deklaroval neslýchanou svobodu ducha, absolutní náboženskou svobodu v Kristu. A Dostojevskij byl připraven nejen se pokorně smířovat se společenským otroctvím, ale také je bránit. Jiný, ale současně týž ruský rys se projevil u našich revolučních maximalistů, kteří žádají v každém relativním společenském

uspořádání absolutno a nejsou schopni vytvořit svobodnou pospolitost. Tady zase z jiné strany přistupujeme k základním rozporům Ruska. Je to stále táž rozpojenost mužského a ženského prvku v lůně ruského živlu a ruského ducha. Ruský duch, který ve všem směřuje k absolutnu, nevládne mužskou sférou relativity a průměrnosti a upadá do moci vnějškových sil. V průměrné kultuře je vždy připraven se poddat moci germánství, německé filozofie a vědy. Totéž se týká státnosti, která je v podstatě průměrná a relativní. Ruský duch chce svatý stát jako absolutno a je ochoten se smířit se zvířecím státem jako s čímsi relativním. Chce v životě absolutní svatost a jenom svatost ho uchvacuje a je ochoten se smířit se špínou a nízkostí v relativním životě. Proto rubem svaté Rusi je Rus zvířecká. Rusko jako by chtělo jenom andělskost a zvířecnost a nedostatečně v sobě odhalovalo lidskost. Andělská svatost a zvířecí nízkost jsou věčným kolísáním ruského národa, které průměrnější západní národy neznají. Ruský člověk je opojen svatostí, a stejně tak hříchem a nízkostí. Pokorná hříšnost, která se neodvažuje příliš pozvednout, je pro ruskou religiozitu typická. Je v tom cítit opojení z pohroužení do teplého národního těla, do nížinného, zemitého živlu. Také předvídání vlastní budoucnosti, mesiášství ruského ducha, jeho žízeň po absolutnu a po tvoření se převrací v jakési porobení.

Pokusil jsem se charakterizovat všechny protiklady Ruska a dovést je k jednotě. Je to cesta k sebeuvědomění, poznání toho, co Rusko potřebuje, aby odhalilo veškeré své duchovní potence a uskutečnilo své světové záměry.

Jak se má ruský člověk chovat ke své zemi, ruský člověk ke své ruské zemi? To je právě náš problém. Obraz rodné země není jen obrazem matky, ale také obrazem nevěsty a ženy, kterou člověk oplodňuje svým logem, svým mužným, světloňským a tvarujícím principem, a obrazem dítěte. Člověk musí především milovat svou zem, milovat ji ve všech rozporech, s jejími hříchy a chybami. Bez lásky k zemi není člověk dost silný, aby něco vytvořil, a není schopen zemi ovládnout. Bez zemského živlu je mužský duch bezmocný. Ale láska člověka k zemi není otročením zemi, není to pasivní pohroužení do země a rozpuštění v jejím živlu. Láska člověka k zemi musí být mužská. Mužská láska je východiskem z původní závislosti, z rodového ponoření do živelného, prvorozeneckého kolektivismu. V Rusku ještě příliš vládne nejen naturální hospodářství v materiálním životě, ale i naturální hospodaření v životě duchovním. Z tohoto období naturálního hospodářství vystupuje v mukách ruský národ a tento proces je bolestný a trýznivý. Ruské disidentství a tuláctví je spjato právě s tím, jak se člověk odtrhává od rodové, přírodní závislosti, kterou pokládal za nejvyšší stav. Toto odtrhávání však není odtrháváním od rodné země. I ruští disidenti a tuláci zůstávají Rusy a jsou národní. Naše láska k ruské zemi, plná utrpení a obětí, převyšuje všechny epochy, všechny vztahy a všechny ideologické konstrukce. Duše Ruska není buržoazní, je to duše, která se neklání zlatému teleti a již za to ji musíme nekonečně milovat. Rusko je drahé a milované ve svých nejpříšernějších protikladech, ve své záhadné antinomičnosti, v ta-

ruplné živelnosti. Všichni to pocítili, když začala válka.

Ruský živel však vyžaduje tvořivý a světloňský logos. Nedostatek mužného charakteru a zocelení osobnosti, které na Západě vypracovalo rytířství, je nejnebezpečnějším nedostatkem Rusů, ruského národa a ruské inteligence. Svatá láska ruského člověka k ruské zemi měla formu, která bránila rozvoji mužského, osobnostního ducha. Ve jménu této lásky, ve jménu přimknutí k mateřskému lůnu se v Rusku odvrhly rytířské principy. Ruský duch byl spoután hmotným příkrovem národa, tonul v teplém a vlhkém těle. Ruská duchovnost, kterou všichni tak dobře znají, je spjata právě s tímto teplem a vlhkem; je v ní ještě hodně těla a málo ducha. Tělo a krev však nejsou věčné, věčné může být jen Rusko ducha. K Rusku ducha lze dospět jen skrze mužnou oběť v živočišném, tělesném teple kolektivního, rodového života. Záhadu Ruska lze rozluštit jen tak, že se ono samo osvobodí ze zotročení temnými živly, které je deformují. V očištném ohni světového požáru mnohé shoří, vetchý materiální oděv světa a člověka zetlí. A v tom případě může být znovuzrození Ruska do nového života spojeno jen s mužskými, aktivními a tvořivými cestami ducha, s odhalením Krista uvnitř člověka a národa, a nikoli s přírodním, rodovým živlem, který věčně spoutává a zotročuje. Je to vítězství ohně ducha nad vlhkem a teplem duchovního těla. V Rusku z důvodů jeho náboženské podstaty, která vždy směřovala k absolutnu a konečnosti, se lidský prvek nemůže zjevit ve formě humanismu, tedy nenábožensky. I na Západě se už humanismus vyčer-

pal, vyžil se, dospěl ke krizi, ze které západní lidstvo jen obtížně hledá východisko. Opakovat se zpožděním západní humanismus Rusko nemůže. V Rusku může být zjevení člověka toliko náboženským zjevením, jen odhalením vnitřního, nikoli vnějšího člověka, vnitřního Krista. Takový je absolutní duch Ruska, v němž se musí postupovat od vnitřního, nikoli od vnějšího. Takové je poslání Slovanstva. Lze v ně jenom věřit, ale dokázat je nelze. Ruský národ je třeba více vyzývat k náboženské mužnosti, a to nejen ve válce, ale především v mírovém životě, v němž musí být hospodářem své země. Mužnost ruského národa nebude abstraktní, odtržená od ženskosti, jako je tomu u Němců. Existuje tajemství zvláštního osudu v tom, že Rusko se svou asketickou duší musí být velké a mocné. Nikoli slabé a malé, ale silné a velké překoná pokušení tohoto světa. Jenom obětavost velkého a silného, jen jeho svobodná pokora v tomto světě zachraňuje a vykupuje. Ruské národní vědomí musí tuto antinomii plně vstřebat: ruský národ je svým duchem a posláním národem nadstátním a nadnárodním, v jeho myšlení není láska ke světu a k tomu, co ve světě existuje, ale právě jemu byl dán nejmohutnější národní stát na to, aby jeho oběť a odříkání byly svobodné, rodily se ze síly, a nikoli ze slabosti. Antinomie ruského bytí musí být však přeneseny do nitra ruské duše, která se stane mužně obětavou a v sobě samé bude přechovávat svůj tajemný osud. Rozvinutí mužného ducha v Rusku nelze ztotožnit s tím, že se mu naočkuje průměrná západní kultura. Ruská kultura může být jen konečná, může jen překračovat své hranice. Mužský

duch potenciálně spočívá v prorockém Rusku, v ruském tuláctví a v ruském hledání pravdy. A vnitřně se spojuje s ženstvím ruské země.

